

РОЗДІЛ 1 УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 811.161.2'367:821.161.2-6Коб.09

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.1.1>

СИНТАКСИЧНІ ЗАСОБИ ОФОРМЛЕННЯ ЕПІСТОЛЯРНОГО ДИСКУРСУ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ

SYNTAX MEANS OF THE FORMATION OF THE EPISTOLARY DISCOURSE OF OLGA KOBLYANSKA

Антофійчук А.М.,

orcid.org//0000-0001-5570-6260

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри сучасної української мови

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

У статті здійснено систематизацію й аналіз синтаксичних засобів оформлення епістолярного дискурсу буковинської письменниці кінця XIX – початку XX ст. Ольги Кобилянської. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю ґрунтовного вивчення мовної організації листів письменниці, що уможливить подальше вивчення творчої спадщини авторки як цілісної творчої особистості. При дослідженні використано загальнонаукові методи аналізу, опису, узагальнення, а також лінгвістичні методи: структурно-семантичний, функційно-стилістичний, типологічний.

Встановлено, що письменницький епістолярний дискурс є багатим матеріалом для обґрунтування антропоцентричної концепції мовних студій, адже у ньому якнайточніше відбито внутрішній світ автора не лише в момент написання листа, а й загалом.

Епістолярні тексти Ольги Кобилянської мають специфічну структуру, в якій чимала роль відведена синтаксичному рівню мови. Серед синтаксичних побудов, що беруть участь в оформленні епістолярної дистантної комунікації і є репрезентантами авторської модальності епістолярних текстів письменниці, ми виокремили структури з інверсією, які уможливають актуалізацію окремих компонентів епістолярної пропозиції; риторичні фігури, з допомогою яких в епістолярному дискурсі реалізується, окрім комунікативної, фактична, перлюкутивна, волюнтативна функції; речення зі вставними і вставленими компонентами, що є маркерами суб'єктивної модальності й презентантами категорії автора епістолярного дискурсу, а також вносять у зміст епістолярного висловлення додаткові відтінки; парцеляцію, за допомогою якої підсилюються, увиразнюються різноманітні смисли; незакінчені речення тощо. За допомогою різних синтаксичних конструкцій в епістолярному дискурсі Ольги Кобилянської зреалізовані комунікативні інтенції прохання, вибачення, подяки.

З'ясовано, що лінгвістичний аналіз епістолярної спадщини Ольги Кобилянської має широкі перспективи, які полягають в систематизації й описі лексичних, фонетичних, графічних, словотвірних, морфологічних засобів оформлення листовної комунікації.

Ключові слова: епістолярний дискурс, епістолярний стиль, синтаксичні засоби, комунікативна інтенція, Ольга Кобилянська.

The article systematizes and analyzes the syntactic means of writing the epistolary discourse of the Bukovyna writer of the late 19th and early 20th centuries. Olga Kobylanska. The relevance of the research is determined by the need for a thorough study of the linguistic organization of the writer's letters, which will enable further study of the author's creative heritage as a complete creative personality. The research used general scientific methods of analysis, description, generalization, as well as linguistic methods: structural-semantic, functional-stylistic, typological.

It has been established that the writer's epistolary discourse is fertile material for substantiating the anthropocentric concept of language studies, because it most accurately reflects the inner world of the author not only at the time of writing the letter, but also in general.

The epistolary texts of Olga Kobylanska have a specific structure, in which a significant role is assigned to the syntactic level of the language. The epistolary texts of Olga Kobylanska have a specific structure, in which a significant role was played by the word. rhetorical figures, with the help of which, in addition to the communicative, factual, perlocutionary, volutative functions are realized in the epistolary discourse; sentences with inserted and established components, which are markers of subjective modality and presenters of the category of the author of the epistolary discourse, and also add additional nuances to the content of the epistolary statement; parcellation, with the help of which various meanings are strengthened and expressed; unfinished sentences, etc., depending on the syntactic level of the language. With the help of various syntactic constructions, the communicative intentions of request and apology are realized in the epistolary discourse of Olga Kobylanska.

Linguistic analysis of Olga Kobylanska's epistolary heritage has wide prospects, consisting in the systematization and description of lexical, phonetic, graphic, word-forming, morphological means of writing communication.

Key words: epistolary discourse, epistolary style, syntactic means, communicative intention, Olga Kobylanska.

Постановка проблеми. Найновіші наукові дослідження українського мово- та літературознавства засвідчують зростання зацікавленості вчених епістолярною спадщиною письменників. Епістолярна спадщина митців слова є важливим мовним матеріалом для науковців, оскільки охоплює відомості різних галузей знань (історії, культурології, філософії, психології, літературознавства, лінгвістики) і розкриває дослідникові подеколи невідомі грані цілісного портрету митців – адресантів і адресатів листів. Щодо мовного аспекту дослідження епістолярної спадщини письменників, то важливим вбачаємо вивчення структури епістолярного тексту на різних рівнях – фонетичному, лексико-семантичному, словотвірному, граматичному, стилістичному – з урахуванням екстралінгвістичних параметрів епістолярного дискурсу (психологічних, комунікативних, когнітивних, прагматичних, соціокультурних чинників).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичних аспектів епістолярного дискурсу стосуються праці К. Ленеця, В. Грещука, С. Шабат-Савки, С. Богдан, Г. Мазохи, Н. Павлика, А. Найруліна. Ґрунтовні дослідження Л. Тарновецької-Ткач стосуються вивчення епістолярних текстів у розрізі історії розвитку мови, а також лексичного обрамлення листовних текстів та їх соціокультурних аспектів. Вивченню мовної особистості письменників крізь призму їхньої епістолярної спадщини присвячені численні наукові дослідження К. Ленець, М. Коцюбинської, С. Богдан, Л. Мірошніченко, А. Агафонові, А. Романченко та ін. Лінгвостилістичні аспекти епістолярних текстів презентовані працями Л. Мацько, К. Ленеця, П. Тимошенка, О. Братаніч, М. Сірого.

Мовні аспекти епістолярію буковинських письменників Ольги Кобилянської та Юрія Федьковича висвітлені у дослідженнях С. Богдан, Л. Тарновецької-Ткач, А. Антофійчук, Н. Булеги, І. Шепетюк-Черкез. Проблемі вербалізації комунікативних інтенцій в епістолярному дискурсі Ольги Кобилянської присвячені окремі публікації С. Шабат-Савки. Особливостей функціонування в епістолярії Ольги Кобилянської діалектних та просторічних елементів стосуються праці О. Сагаровського. Л. Мірошніченко досліджує мовний портрет Ольги Кобилянської крізь призму листування з Лесею Українкою. Питань мовленевого етикету буковинської письменниці стосуються публікації Н. Журавльової та О. Мельничук.

Постановка завдання. Метою нашої розвідки є систематизація й аналіз синтаксичних

засобів оформлення епістолярного дискурсу Ольги Кобилянської. У цьому аспекті доцільним вважаємо аналіз особливостей функціонування в епістолярному дискурсі письменниці реченнєвих побудов з інверсією, незакінчених речень, парцельованих конструкцій, речень, ускладнених вставними і вставленими конструкціями, риторичних фігур, синтаксичних структур, що ними авторка зреалізовує різні комунікативні інтенції.

Виклад основного матеріалу. Авторська модальність епістолярного дискурсу найвиразніше виявляється на синтаксичному рівні, в якому акумульовано елементи інших мовних рівнів.

Однією з ознак писемного мовлення Ольги Кобилянської є інверсія – «така послідовність обов'язкових елементів висловлення, при якій все висловлення (повна інверсія) або його частина (часткова інверсія) знаходяться перед підрядним, побудованого на принципі розподілу обов'язкових і факультативних елементів висловлення» [1, с. 166]. В аналізованих епістолярних текстах інверсію використано у предикативному центрі епістолярних висловлювань, до прикладу: *Тепер пробуває в Чернівцях пан О. Маковей. Котру з його новел читали Ви? Він в нас один гуморист* [2, с. 446]; *Виростаючи на Буковині переважно між німцями і румунами, не змогла я дотепер вивчитися рідного свого руського язика як слід, і коли що-небудь писала, то чинила се я по-німецьки* [2, с. 259]. Інверсія слугує засобом актуалізації окремих семантичних складників пропозиції, найчастіше предиката.

Структурним елементом епістолярного дискурсу є риторичні фігури, які репрезентують риторичну функцію комунікації, яка «об'єднує в собі частково такі різновиди функцій спілкування, як фатична, перлокутивна чи волюнтатична, стилістична...» [3, с. 60]. Саме така асиметрія форми та змісту характерна для епістолярного дискурсу. «Використання питальних конструкцій для вираження непитальних значень здійснюється на основі нейтралізації питальної семантики, яка переходить на конотаційний рівень. У невласне-питальних реченнях комунікативний намір мовця є асиметричним до питальної форми, адже це не запит про необхідну інформацію, не чітко визначена апеляція до конкретного адресата з метою заповнити прогалини в знаннях, не прагнення автора запиту задовольнити власну когнітивну цікавість, а експресивне ствердження / заперечення, спонукання, емоції чи оцінка, засіб підтримування контакту чи активізації уваги співрозмовника» [4, с. 123].

Більшість використаних риторичних питальних конструкцій в епістолярному спілкуванні письменниці не вимагають відповіді, а лише зосереджують увагу адресата чи виконують роль перепитування з попереднього листа, як-от: **Питаєте, чи не їжджу навіть до Болехова?** [2, с. 327]; *Але Ви вже стратили смисл für das „Hier“ – правда?* [2, с. 333]; **Питаєтесь, чи я Вашу руську мову добре розумію?** [2, с. 474].

Фіксуємо також специфічні риторичні питальні конструкції, до складу яких входить заперечна частка, проте ці структури реалізують семантику ствердження, наприклад: *Мені бодай більше на тім залежить. Вам тожже, **чи не так?*** [2, с. 482]. У зв'язку з цим С. Шабат зазначає: «стверджувальне розповідне значення притаманне тим риторичним питанням, у складі яких функціонує заперечна частка не. Введення негатора у структурну схему питальної конструкції призводить до певної модифікації змісту речення, адже частка не, виражаючи основне модальне значення заперечення, в умовах словесного контексту і залежно від лексико-граматичного складу речення здатна реалізувати й семантику ствердження» [4, с. 124].

Варто зауважити, що для епістолярного дискурсу Ольги Кобилянської характерне вживання питальних конструкцій, особливістю яких є розповідна семантика. В. Ковтун слушно зауважує: «Питальні конструкції утягують іншого у процес міркування про предмет мовлення. Через питання автор встановлює необхідний йому розумовий контакт з адресатом, прагнучи наблизити до нього, узгодити з ним свої думки, оцінки й судження» [5, с. 11]. До прикладу: **Чи я писала Вам, що досі вийшов лише один том повістей Федьковича?** [2, с. 328].

Поширеним засобом вираження авторських інтенцій є **риторичні окличні конструкції**, які Н. Гуйванюк тлумачить як «мовний прийом, який будується за схемою взаємовпливу інтелектуального та емоційного змісту; оклична інтонація та емоційний зміст, який стоїть за нею, сприяють переосмисленню інтелектуального змісту речення, вираженого предметно-логічним змістом його компонентів, так що позитивне ствердження отримує негативний зміст і навпаки» [6, с. 64]. До прикладу: *Але з тим мусите погодитися, що резонатори можуть бути лиш з смерекового дерева – з того, котре я так страшно люблю! ... Мені лиш страшно і тісно на душі, як Ви так довго-довго мовчите!* [2, с. 309]. Ольга Кобилянська нерідко використовує окличний компонент у вставлених конструкціях, які є характерними для мовної манери письменниці: *Референти в тій справі*

зреферували ту річ (без протекції – бо я нікого не просила!) дуже добре, я мусила всі письма свої, німецькі і руські, предложити, а що я до того лиш одна компетентна на цілу Буковину, так певність є, що я одержу її [2, с. 416].

Як зазначалося вище, особливістю індивідуального мовостилю Ольги Кобилянської є вживання в епістолярному текстовому масиві вставних і вставлених конструкцій, які є презентантами таких функцій: «вираження оцінки, ставлення мовця до повідомлюваного; лексико-семантична узагальненість, абстрактність; морфологічна строкатість слів і розмаїття синтаксичної структури складників; вільна позиція в базовому реченні (пре-, інтер-, постпозиція)» [7, с. 291 – 292]. Вставлені й вставні конструкції за своєю лінгвальною природою поліфункціональні, їхнє призначення полягає у підсиленні емоційного тла епістолярної комунікації, виявленні різноманітних інтенцій автора.

Вставні конструкції різноманітні за значенням, з їх допомогою письменниця вносить у зміст епістолярного висловлення значення гіпотетичності, емоційної оцінки, послідовності думок, переповідності, концентрації уваги читача тощо, до прикладу: *Числюся, **однак**, з тим, що Радянська влада...* [2, с. 659]; ***Вправді**, прояви, які суть оброблені в повіст... Обробляючи, **впрочім**, темат...* [2, с. 269]; *Пані Кобринська писала мені уже пару разів, та, на **жаль**, не могла я їй як слід скоро відповісти* [2, с. 261]; *Если се товариство перебере з часом, **можже**, і характер...* [2, с. 268].

Вставлені ж конструкції реалізують насамперед функцію презентації авторської модальності епістолярного дискурсу Ольги Кобилянської. Серед вставлених конструкцій фіксуємо вставлені питальні структури: *Найновіша моя новелка в «Віснику» (Ви його дістаєте?) під титулом „Valse melancholique“ викликала велике здурдвання* [2, с. 328].

Авторську модальність епістолярного дискурсу Ольги Кобилянської яскраво презентовано парцеляцією, за якої «емоційно-експресивне виділення парцельованої частини є тим компонентом, який зумовлює створення авторської суб'єктивно-оцінної модальності...» [6, с. 130]. Самобутнім способом парцеляції в аналізованому матеріалі є парцеляція складнопідрядних речень. За спостереженнями А. Загнітка, «парцельована підрядна частина виокремлює власну інформацію і надає причиновій, цільовій, умовній, допустовій та іншій семантиці ситуативної довершеності. Внаслідок цього посилюються відцентрові тенденції на рівні смислових відношень, що може

означати, цілком природно, їх трансформацію у внутрішньо текстові» [8, с. 255]. В аналізованих текстах ситуативна довершеність втілена у причиновій семантиці: *Я дуже довольна, що вишлете щось Вороному до альманаху. Бо Ви часом дуже дивні* [2, с. 532], *Я би хотіла, щоби Ви не відмовили його просьбі і вислали щось для другого альманаху. Бо, видите, коли дали вже одним, то дайте і другим* [2, с. 532],

Емоційним центром епістолярних висловлень Ольги Кобилянської слугують незакінчені конструкції, що виконують комунікативні функції передачі внутрішнього стану письменниці й повернення уваги епістолярного адресата: *...А те, що написали-сьте, що не обіцяєте приїхати і лиш будете старатися, за се я Вас поважаю – то є, що не обіцяєте забагато. В два місяця хотіла я Вас лише попровадити...* [2, с. 300]; *Саме місяць, як Ви мені не писали... Не знаю, чи буду ще до Вас писати... Я буду з ним розмовляти. Він мені скаже, чому Ви мовчите...* [2, с. 313 – 314].

В епістолярному дискурсі виявляється низка комунікативно-модальних інтенцій адресанта, що «реалізуються за допомогою синтаксем і реченевих еквівалентів» [9, с. 117]. Комунікативна інтенція вербалізує різні наміри автора епістолярного тексту і «служує засобом зв'язку між мовою і мисленням, мовою і свідомістю» [10, с. 326]. Комунікативні наміри прохання, вибачення, подяки та ін. Ольги Кобилянської оформлені різними синтаксичними побудовами, до складу яких входять обов'язкові компоненти епістолярної комунікації, як-от: етикетні формули, звертання, графічне оформлення епістолярної інформації тощо.

Висновки. Письменницький епістолярний дискурс є благодатним матеріалом для обґрунтування антропоцентричної концепції мовних студій, адже у ньому якнайточніше відбито внутрішній світ автора не лише в момент написання листа, а й загалом.

Епістолярні тексти Ольги Кобилянської мають специфічну структуру, в якій чимала роль відведена синтаксичному рівню мови. Серед синтаксичних побудов, що беруть участь в оформленні епістолярної дистантної комунікації і є репрезентантами авторської модальності епістолярних текстів письменниці ми виокремили структури з інверсією, які уможливають актуалізацію окремих компонентів епістолярної пропозиції; риторичні фігури, з допомогою яких в епістолярному дискурсі реалізується, окрім комунікативної, фактична, перлокутивна, волюнтативна функції; речення зі вставними і вставленими компонентами, що є маркерами суб'єктивної модальності й презентантами категорії автора епістолярного дискурсу, а також вносять у зміст епістолярного висловлення додаткові відтінки; парцеляцію, за допомогою якої підсилюються, увиразнюються різноманітні смисли; незакінчені речення, тощо. За допомогою різних синтаксичних конструкцій в епістолярному дискурсі Ольги Кобилянської зреалізовані комунікативні інтенції прохання, вибачення, подяки, інформування та ін.

Лінгвістичний аналіз епістолярної спадщини Ольги Кобилянської має широкі перспективи, що полягають в систематизації й описі лексичних, фонетичних, графічних, словотвірних, морфологічних засобів оформлення листовної комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Образцова Е. М. Линейная организация высказывания как мажъязыковая уневирсалия (на материале английского, русского и украинского языков). Одесса: Феникс, 2010, 395 с.
2. Кобилянська Ольга. Твори у 5 томах. Том 5. К.: Державне видавництво художньої літератури, 1962–1963. 767 с.
3. Гуйванюк Н. В., Пацаранюк Ю. М. Синтаксичні способи реалізації іронічного значення в українських фольклорних жанрах. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Львів, 2004. Вип. 34. Ч. I. С. 24–31.
4. Шабат С. Т. Структурно-семантичні моделі риторичних питань. *Наукові записки. Сер. Мовознавство*. Тернопіль: ТДПУ, 2001. Вип. 5. С. 122–129.
5. Ковтун К. В. Мовні засоби та риторичні прийоми діалогізації сучасного публіцистичного монологу: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02. «Російська мова». Таврійський нац. у-тет ім. В. І. Вернадського, Сімферополь, 2009. 22 с.
6. Гуйванюк Н. В. Способи реалізації іронії у структурі речення. Чернівці: ЧНУ, 2009. 167 с.
7. Беляев Ю. И. Синтаксис современного русского литературного языка: Учебное пособие. Херсон: Айлант, 2001. 494 с.
8. Загнітко А. П. Українські синтаксичні інновації: структурні і функціональні різновиди. *Мовознавство: зб. наук. статей Матер. V конгресу Міжнар. асоціації українців*. Чернівці: Рута, 2003. С. 250–256.
9. Шабат-Савка С. Т. Комунікативна інтенція як міжривнева лінгвістична категорія. *Мовознавчий вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького: збірник наукових праць*. Вип. 21. Черкаси, 2016. С. 114–120.
10. Шабат-Савка С. Т. Вербалізація я-інтенцій в епістолярній комунікації. *Класичні мови у контексті антропоцентричних підходів у мовознавчій науці*. Вип. 9, 2016. С. 326–334.